

Migrantenpodia spelen een rol in cultureel burgerschap

Sharog Heshmat Manesh

Migrantenpodia helpen hun bezoekers om een eigen positie in de Nederlandse samenleving te verwerven. Daarbij zetten ze kunst en cultuur in om de ontwikkeling van inclusief cultureel burgerschap te bevorderen. Voor zijn proefschrift volgde Sharog Heshmat Manesh professionals van drie van deze podia. In dit artikel beschrijft hij hoe zij hun werk vormgeven en welke competenties dat vereist.

‘Een mooie locatie is belangrijk, onze muziek moet in volwaardige zalen komen met professionele geluidsinstallaties. Vroeger kwamen onze ouders naar deze locaties om de wc’s schoon te maken. Hier zijn wij volwaardige bezoekers, dit is wel anders.’ Aan het woord is Manar, een van de mensen die ik voor mijn promotieonderzoek (2022) heb geïnterviewd. Manar is niet de uitzondering die de regel bevestigt, zij staat symbool voor de toegenomen cultuurdeelname onder derde generatie Turkse en Marokkaanse Nederlanders in de laatste twee decennia (CBS, 2018).

Niet alleen het publiek wordt diverser, er komen ook steeds meer makers met een migratieachtergrond. Een nieuwe groep daarbinnen zijn wat ik de Cultureel Ondernemende Professionals (afgekort CO-professionals) noem: programmeurs van migrantenpodia die met kunst en cultuur de maatschappelijke positie van hun publiek willen verbeteren. Deze CO-professionals verbinden cultuurparticipatie nadrukkelijk aan cultureel burgerschap. Door deelname aan cultuur worden mensen gestimuleerd om aan een eigen verhaal te werken. Dit eigen verhaal is cruciaal om hun plaats binnen de samenleving, het gevoel van eigenwaarde en burgerschapsvorming te versterken (zie ook Gowricharn et al., 2012).

In mijn onderzoek gaat veel aandacht uit naar de vorming van een inclusieve culturele identiteit en naar de manier waarop mensen binnen een pluriforme samenleving een eigen plaats weten in te nemen. Doel van mijn onderzoek is te analyseren over welke competenties CO-professionals moeten beschikken om in hun praktijk cultureel burgerschap effectief te kunnen stimuleren. Hoe definiëren zij cultuurparticipatie en burgerschapsvorming, welke activiteiten ondernemen ze om cultureel burgerschap te stimuleren, hoe werken zij samen en hoe zetten ze netwerkstrategieën en samenwerkingsverbanden op? Om die vragen te beantwoorden heb ik drie casestudies gedaan bij drie culturele instellingen in Amsterdam die zich richten op mensen met een migratieachtergrond.

Hierna ga ik eerst in op het verband tussen burgerschap en cultuurparticipatie en hoe dit in beleid tot uiting komt en beschrijf ik het concept tussenruimte. Vervolgens komen de opzet en bevindingen van mijn veldonderzoek aan bod. Bij dit laatste richt ik me vooral op de visie en activiteiten van de CO-professionals en de vraag welke competenties zij nodig hebben.

Burgerschap en cultuurbeleid

Burgerschap draait om actief en volwaardig meedoen in en bijdragen aan de samenleving. Vanaf de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw was het overheidsbeleid erop gericht sociaal burgerschap onder migranten te

bevorderen. Sociaal burgerschap gaat voornamelijk over arbeidsparticipatie, huisvesting, onderwijs en politieke participatie, dus versterking van de sociaal-economische positie van groepen in de samenleving.

Rond de eeuwwisseling veranderde het denken over burgerschap: de aandacht voor de sociaal-economische aspecten verminderde en die voor cultureel burgerschap groeide. Daarbinnen zijn een nationalistische en een pluriformistische stroming te onderscheiden. In het eerste geval is de inzet dat migranten zich zoveel mogelijk aanpassen aan 'de' Nederlandse cultuur (assimilatie), in het tweede geval dat ze vanuit hun eigen cultuur actief deelnemen aan de Nederlandse samenleving (inclusiviteit). Dit laatste is, zoals we hierna zullen zien, eerder de inzet van de CO-professionals.

Van oudsher speelt cultuurparticipatie een rol bij het bewerkstelligen van burgerschap. Kunst en beschaving moesten volgens historicus Roel Pots (2006) bijdragen aan de opvoeding van het volk, waarbij met volk vooral 'de arme en verpauperde sociaal-economisch lagere standen' werden verstaan (Pots, 2006, p. 53). Dit cultuurverspreidingsbeleid werd uitgedrukt in begrippen als geestelijke verheffing van de arbeidersklasse, beschavingsoffensief en arbeidersbeschaving. De overheid diende kunst voor de massa toegankelijk te maken. Pots (2006, p. 417) wijst erop dat beleidsmakers tegenwoordig de inzet van kunst en cultuur op vergelijkbare manier rechtvaardigen, namelijk voor de opvoeding van het volk in een multiculturele samenleving, en de bevordering van 'culturele diversiteit'.

In 2009 startte de overheid het Fonds voor Cultuurparticipatie met als doel een bredere deelname aan cultuur door alle burgers. In 2012 adviseerde de Raad voor Cultuur om beleid te ontwikkelen dat cultureel burgerschap zou bevorderen. De overheid stimuleerde de culturele sector om in zijn programmering rekening te houden met migrantengroepen, zodat deze zich beter met de kunstpodia konden identificeren. Hierbij speelde etniciteit een belangrijke rol. Met de komst van de Code Diversiteit & Inclusie in 2019 werd het culturele diversiteitsbeleid verbreed. Het is niet louter meer gericht op 'burgers met een "andere culturele achtergrond"', maar betreft ook 'allerlei andere vormen van diversiteit gebaseerd op bijvoorbeeld geslacht, leeftijd, seksuele oriëntatie, opleiding, sociaal-economische status en beperking' (Janssen & Verboord, 2022, p. 103). Daarmee wordt het publiek met een migratie-achtergrond minder vaak vanuit hun etniciteit benaderd, waardoor cultuurparticipatie en inclusieve culturele identiteitsvorming minder worden gepolitiseerd.

Cultureel burgerschap en tussenruimte

De drie casussen uit mijn onderzoek bestrijken samen drie generaties Nederlanders met een migratieachtergrond die elk anders omgaan met burgerschapsvraagstukken. De eerste generatie, doorgaans laaggeschoold, maakt in Nederland voor het eerst kennis met burgerschapsrechten. Mensen van deze generatie nemen de positie van buitenstaander in de Nederlandse samenleving in. De meerderheid is gericht op het land van herkomst, neemt weinig deel aan het culturele leven in Nederland en vormt een gesloten gemeenschap.

De tweede generatie leert burgerschap te omarmen. Daarbij is er een differentiatie in klasse, opleiding en maatschappelijke positie, maar ook in de wijze waarop mensen hun etnische achtergrond ervaren. Dit alles bepaalt mede hoe de tweede generatie invulling geeft aan burgerschap.

De derde generatie, vaak behorend tot de hoogopgeleide middenklasse, eist een eigen positie en burgerschap op. De hoogopgeleide middenklassers die het publiek van Mozaïek (zie hierna) vormen, hebben vergeleken met hun ouders en grootouders een diverse, culturele identiteit en ontwikkelen nieuwe leefstijlen. Zij kopen bijvoorbeeld Noord-Afrikaanse kleding, dragen sieraden uit regio's van hun voorouders, gaan op vakantie naar andere landen dan die van hun voorouders en gaan vriendschappen buiten de eigen gemeenschap aan. En anders dan hun voorouders kopen zij een woning in Nederland, sturen zij hun kinderen minder vaak naar religieuze scholen en bekommeren ze zich (ook) om maatschappelijke vraagstukken die migratie, religiositeit of etniciteit overstijgen. Het bezoek aan culturele instellingen beschouwen zij als een bijdrage aan hun algemene ontwikkeling.

Deze veranderingen in de derde generatie betekenen niet dat deze middenklasse een volwaardige positie in de Nederlandse samenleving heeft verworven. Cultuurnationalisten belemmeren de toegang tot de dominante samenleving en stellen telkens nieuwe voorwaarden om volledig sociaal en cultureel burgerschap te kunnen verwerven (zie onder anderen Levitas, 1996). Volgens Keinemans (2020, pp. 10-11) staan in het migrantenbeleid van de overheid vanaf 2000 niet langer arbeidsmarkt en scholing centraal, maar de Nederlandse identiteit en Nederlandse kernwaarden als iets dat migranten zouden moeten 'verinnerlijken'.

Deze derde generatie loopt bovendien het risico dat ze vanwege de nieuwe leefstijl uit de eigen gemeenschap wordt gezet. Hierdoor blijft haar maatschappelijke positie fragiel. Ze zit cultureel gezien tussen de 'eigen' en de 'ontvangende' samenleving in. Dat is een bekend gegeven in de sociale

stijgerstheorie: je verraad de groep die je ontstijgt, maar bent niet welkom in de groep waartoe je opstijgt (Çankaya, 2020). Dat doet pijn.

Een 'tussenruimte' kan helpen om die pijn te verwerken. Een tussenruimte is een ruimte waarin men veilig ervaringen kan uitwisselen en kan experimenteren, bijvoorbeeld met een inclusieve culturele identiteit (zie onder anderen Ghorashi, 2006). In de tussenruimte worden tijdelijk de eigen etniciteit en de meerderheidscultuur op afstand gehouden, waardoor er mentale ruimte ontstaat voor het ontdekken van de eigen identiteit en het eigen verhaal. Een voorbeeld van zo'n tussenruimte zijn vrouwenfeesten waar moeders en dochters buiten de patriarchale verhoudingen van de eigen gemeenschap of dominante samenleving en zonder de druk van culturele assimilatie, ervaringen kunnen uitwisselen en werken aan een eigen visie op hun maatschappelijke positie wat betreft partnerkeuze of het vinden van een baan. Cultuurparticipatiepraktijken kunnen aldus fungeren als een tussenruimte waarin mensen ideeën kunnen ontwikkelen over het heden en de toekomst. Het gaat hierbij om een vorm van exemplarisch leren. In alle drie casestudies komt exemplarisch leren voor. De CO-professionals hanteren een bottom-up-benadering waarin ze het publiek stimuleren om in een veilige omgeving, de tussenruimte, het eigen verhaal te verbeelden en aan culturele burgerschapsvorming te werken. In mijn onderzoek ben ik tot de conclusie gekomen dat etnische identiteit bij deze verbeelding niet bepalend is. Juist wat groepen onderling delen is relevant: de zoektocht naar nieuwe inclusieve verhalen over hun culturele identiteit.

Opzet van het veldonderzoek

Om na te gaan hoe CO-professionals in de praktijk cultureel burgerschap stimuleren via kunst en cultuur heb ik drie casestudies bij culturele instellingen gedaan. Daarbij heb ik gezocht naar instellingen die zich richten op een migrantenpubliek en ook succesvol zijn in het trekken van dat publiek. Bovendien wilde ik instellingen met een maatschappelijke visie, die kunst en cultuur zien als een sociaal fenomeen en die zich binnen het cultuurdebat expliciet hebben geprofileerd.

Uiteindelijk viel de keuze op Kulsan, Marmoucha en Podium Mozaïek, drie culturele instellingen in Amsterdam. Alle drie bevonden zich aanvankelijk in de periferie, maar hebben in de loop van de tijd de positie van gevestigde instelling verworven. Mijn hoofdrespondenten zijn de CO-professionals van deze drie instellingen. Hun visie op cultureel burgerschap, de manier waarop zij dit proberen te stimuleren en de daarvoor benodigde beroepscompetenties staan centraal in het onderzoek.

De data zijn verzameld via deskresearch (onder meer analyse van interne visiedocumenten en externe beleidsnota's), vragenlijstonderzoek onder de CO-professionals en het publiek, gestructureerde observaties, reflectie-interviews met CO-professionals en een focusgroep met mensen uit het werkveld.

Beschrijving drie casussen

Kulsan

Het muziekpodium Kulsan is opgericht in 1987 en representeert voornamelijk de eerste en de tweede generatie Turks-Nederlandse migranten. De instelling wil met haar programmering het Nederlandse cultuurklimaat verruimen en de Turkse Nederlanders stimuleren om meer aan cultuur deel te nemen.

Haar muziekprogrammering is door de jaren heen verschoven van klassieke Turkse muziek naar populaire Turkse muziek. Door verschillende muziekstijlen uit verschillende regio's te programmeren leert Kulsan haar publiek dat de cultuur van Turkije net zo divers is als die van Nederland. Zij spreekt hiermee de dominante Turkse nationalistische beweging tegen, die culturele pluriformiteit afwijst. Om zo goed mogelijk dichtbij de leefwereld van jongeren te komen, besteedt Kulsan aandacht aan hedendaagse muziek.

De beide directeuren, Adnan Dalkiran en Veronica Divendal, zeggen dat hun concerten in het teken staan van 'culturele ontmoetingen, culturele identiteitsvorming, het ontwikkelen van een eigen verhaal, culturele gemeenschapsvorming, verbeeldingskracht, culturele diversiteit en culturele rechten'. Voor hen vormen de muziekprogramma's een tussenruimte waarin het publiek met elkaar een gesprek aangaat. Door het organiseren van concerten creëert Kulsan een context waarbinnen bezoekers ervaringen delen.

Marmoucha

Marmoucha is opgericht in 2002 en richt zich voornamelijk op de tweede en derde generatie Marokkaanse Nederlanders. Ze heeft geen eigen (fysiek) podium, maar werkt voor haar programmering graag samen met gevestigde kunstpodia.

Marmoucha benut cultuur om te werken aan gemeenschapsvorming onder Marokkaanse Nederlanders. Deze groep heeft niet alleen te maken met gepolariseerde politieke verhoudingen binnen de Nederlandse samenleving, ook hebben de politieke verhoudingen binnen Marokko een negatief effect op onderlinge relaties binnen de eigen gemeenschap. Marmoucha wil deze patstelling doorbreken. Zo heeft de instelling haar concertprogrammering verlegd van populaire muziek naar klassieke Arabische muziek. Directeur Said Salhi zegt hierover: 'Tot voor kort ervoeren jongeren de klassieke Arabische muziek als elitair.'

Deze kentering was binnen de vroegere gepolitiseerde en gepolariseerde verhoudingen binnen de Marokkaanse gemeenschap onmogelijk geweest. Maar door culturele pluriformiteit als een kracht te presenteren werd het wel mogelijk klassieke Arabische muziek te omarmen. Dit heeft behalve een muzikale en culturele, ook een maatschappelijke functie: de verdeelde gemeenschap heeft nieuwe verbindingen gelegd met de klassieke Arabische muziek, waarmee zij laat zien dat – cultureel symbolisch gezien – ze een ruimte als Het Concertgebouw kan claimen. De positieve benadering van pluriformiteit en de inclusieve opvatting van identiteit lijken vruchten af te werpen. Bezoekers beschouwen de klassieke Arabische muziek minder als een culturele invasie in de Berbercultuur, maar eerder als middel om de Marokkaanse cultuur op een hoger plan te tillen in de culturele hiërarchie van de Nederlandse dominante witte cultuur.

Net als bij Kulsan fungeren bij Marmoucha de concerten en muziekfeesten als een tussenruimte, een veilige ontmoetingsplaats zonder maatschappelijke spanningen die het mogelijk maakt nader tot elkaar te komen in een verdeelde gemeenschap. Door de inzet van concepten als inclusieve identiteit en burgerschap probeert de organisatie die spanningen te kanaliseren en beheersbaar te maken. Zo biedt Marmoucha haar publiek een veilige omgeving om te experimenteren met visievorming en een eigen verhaal te creëren waarin individuele vrijheid onder de voorwaarde van culturele inclusiviteit centraal staat. Tijdens de concerten en muziekfeesten van beide instellingen spreken de tweede en derde generatie Turkse en Marokkaanse Nederlanders onderling Nederlands, waarbij hun gesprekken vaak gaan over hun maatschappelijke positie.

Podium Mozaïek

Podium Mozaïek is opgericht in 2005 en richt zich niet op één minderheids-groep, maar op een brede diverse groep van derde generatie Nederlanders met een migratieachtergrond, groepen met een diverse etnische achtergrond en iedereen die in multiculturele programmering is geïnteresseerd. Het publiek is afkomstig uit de stedelijke middenklasse, is hoogopgeleid en actief op de arbeidsmarkt. Het podium is een voorbeeld van een succesvol multicultureel kunstpodium dat een breed publiek weet aan te trekken.

Podium Mozaïek kiest bij de diverse publieksgroepen voor verschillende strategieën. Directeur Zafer Yurdakul vertelt dat zijn instelling aan drie thema's werkt: het ondersteunen van lichte gemeenschapsvorming, het bevorderen van sociale cohesie en het ontwikkelen van burgerschapsvaardigheden en talent. Binnen burgerschap ligt daarbij de nadruk op inclusiviteit en culturele burgerschapsrechten. Yurdakul zegt hierover: 'Ik ben ervan overtuigd dat wij niet met zware identiteiten als concept kunnen werken. Ons publiek is een mengelmoes geworden. Naast onze activiteiten in de

buurt en het werken met jongeren hebben wij een hoogopgeleid midden-klasse publiek dat steeds beter in staat is om culturele evenementen te waarderen.'

Ook Podium Mozaïek biedt een tussenruimte. Mira Kho, ambtelijk coördinator van het stadsdeel Amsterdam-West zegt hierover: 'Bij Podium Mozaïek kunnen voorzichtige stappen gezet worden naar burgerschap, in plaats van een integratiebeleid of inburgeringscursussen waar gedragsnormen van mensen door de dominante cultuur vastgesteld worden.' Deze tussenruimte biedt jongeren een veilige omgeving om te oefenen met hun eigen invulling van cultureel burgerschap.

Bevindingen uit het veldonderzoek

Visie CO-professionals op cultureel burgerschap

De CO-professionals vinden het van groot belang dat migrantengroepen zich cultureel burgerschap eigen maken en doen er alles aan dit te stimuleren. Ze beschouwen dit burgerschap als een manier waarop migrantengroepen hun maatschappelijke positie in de Nederlandse samenleving aanzienlijk kunnen verbeteren.

Ze hebben een open, pluriforme opvatting over hoe dit cultureel burgerschap eruit zou moeten zien. Daar geldt niet één invulling voor. De CO-professionals in dit onderzoek proberen juist de religieuze en etnische achtergrond van hun publiek te overstijgen, evenals klassen- en genderverschillen. Inclusiviteit hebben ze hoog in het vaandel. De CO-professionals zien burgerschap als een proces dat allerlei vormen kan aannemen en per tijd en situatie kan verschillen.

Bij hun programmering nemen ze de alledaagse sociale en culturele praktijken als uitgangspunt. De CO-professionals willen het publiek de kans geven om zich vanuit de eigen leefcultuur uit te drukken. Ze benadrukken het recht op en het belang van een eigen verhaal. Ze zetten cultuurparticipatie in als middel om dit eigen verhaal en het cultureel burgerschap te stimuleren.

Dit sluit aan bij wat filosoof Kelly Oliver (2001) zegt over het belang van 'telling the story'. Het verhaal belichaamt de ervaring en verbeelding van een gemeenschap of individu. Voor hun culturele identiteit hebben mensen, aldus Kelly, verhalen nodig en cultuurparticipatiepraktijken dragen bij aan het ontstaan van levensverhalen. Psycholoog Julian Rappaport (1995) spreekt in dit verband over empowering door verhalen: 'Everyone needs a community narrative to support one's personal life story, especially if that life story is being newly created.' (Rappaport, 1995, p. 804). Het gaat hierbij om wat De

Mönnink (2017) hulpverhalen noemt: verhalen met een toekomstperspectief. Volgens De Mönnink heeft iedereen een hulpverhaal nodig en culturele praktijken kunnen de vorming daarvan ondersteunen.

Werken aan eigen verhalen

Een voorbeeld van hoe CO-professionals de eigen verhalen stimuleren, is de al genoemde programmering van klassieke Arabische muziek door Marmoucha. Deze muziek helpt het publiek om te komen tot een zelfbewustere culturele identiteit. Bij Kulsan laten de CO-professionals hun publiek kennismaken met culturele diversiteit door muziekstijlen uit verschillende regio's van Turkije te programmeren. Ik ga hier uitgebreider in op een derde voorbeeld, namelijk hoe Marmoucha maroc-hop inzet om eigen verhalen van jongeren te stimuleren. Maroc-hop is ontstaan door het combineren van Nederlandse en Marokkaanse muziekstijlen bij culturele ontmoetingen in het dagelijkse leven. Liefhebbers en beoefenaars van maroc-hop nemen een oppositionele houding aan tegenover de dominante samenleving, maar de muziek werkt binnen de eigen groep juist verbindend. Zo reageerde maroc-hop-muzikant Raymzter in 2002 met zijn raptekst zijn frustratie af over de uitspraak van politicus Rob Oudkerk die 'kutmarokkanen' de schuld gaf van problemen in de Amsterdamse binnenstad. En rapper Kamal protesteerde in 2016 met zijn kritische nummer *Testosteronbommen* tegen de uitspraak van Geert Wilders waarin deze niet-westerse vluchtelingen 'testosteronbommen' en een bedreiging voor Nederland noemde.

De maroc-hop leent zich goed om kritiek te leveren op maatschappelijke kwesties. Kenmerkend zijn de maatschappelijke onderwerpen, zoals de terroristische aanslag op Theo van Gogh, de huidige anti-Amerika kretten, anti-ISIS of de betrekkingen tussen Israël en Palestina, oorlogen in het Midden-Oosten en racisme of islamofobie in Nederland. Door het vermengen van de melodie en het ritme van muziekstijlen van de Amazigh¹, met name de raï, chaabi en gnawa, zijn jongeren erin geslaagd om een eigen muziekstijl te ontwikkelen.

De hiphopcultuur in het algemeen geldt als een onderdeel van de emancipatiebeweging van jongeren. Volgens antropoloog Miriam Gazzah (2008), die onderzoek doet naar de rol van muziek bij het identiteitsproces en de groepsvorming van de tweede en derde generatie Marokkaans-Nederlandse jongeren, is maroc-hop hun reflectie op de situatie binnen de eigen

1 Amazigh betekent letterlijk vrij mens. Het is de officiële benaming voor een Berber en zijn of haar cultuur. In het huidige Marokko leven naar schatting 19 miljoen Amazigh in het Atlasgebied.

gemeenschap. Zij stelt dat jongeren via de chaabi (volksmuziek) en de maroc-hop uitdrukking geven aan hun meervoudige culturele identiteit, waarin hun Marokkaanse achtergrond en hun Nederlanderschap samenkomen:

Maroc-hop and chaabi contribute in different ways to the construction of identity of Dutch-Moroccan youths within the specific context of contemporary Dutch society. While chaabi music gets used as a way to reinforce elements of an ethnic past and celebrates a Moroccan identity, Maroc-hop is infused with angst and is becoming an important means for youths to voice their frustrations with Dutch society. (Gazzah, 2008, p. 6).

Met concerten, muziekfeesten en -workshops zorgen CO-professionals voor ontmoeting en dragen ze bij aan gemeenschapsvorming. Dat doen ze door een tussenruimte te creëren waarbij ze bezoekers stimuleren niet alleen over hun muziekbeleving, maar ook over maatschappelijke thema's te praten. Zo ontstaan eigen verhalen waarmee mensen binnen de Nederlandse context samen over het dagelijks leven van gedachten kunnen wisselen. Deze verhalen kunnen leiden tot een gevoel van gezamenlijkheid en daarmee een nieuwe basis vormen voor betere relaties binnen de gemeenschap.

Dynamiek van de culturele sector

Bij het werken aan burgerschapsvorming zag ik CO-professionals voortdurend laveren tussen positietoewijzing en positieverwerving. Het gaat om een complexer proces dan tot nu toe in de literatuur vaak wordt voorgesteld. Volgens Penninx (1988) en Lucassen (1994) moeten we maatschappelijke activiteiten van migrantengroepen zien als vormen van positieverwerving en gebeurt positietoewijzing door de samenleving en instituties als de overheid en de media. Maar uit mijn onderzoek blijkt dat er meer partijen bij deze processen betrokken zijn. Ook het publiek speelt bijvoorbeeld een rol. Hoe geëmancipeerder deelnemers raken, des te meer ze hun eigen positie opeisen. Soms proberen ze zelfs de CO-professionals een positie toe te wijzen.

Iets vergelijkbaars geldt ook voor de CO-professionals zelf: hoe groter het succes met cultuurparticipatie, des te meer zij aan hun eigen positietoewijzing werken. Dit leidt wel eens tot conflicterende visies. Zo beschouwen overheidsinstellingen CO-professionals graag als zelfstandige ondernemers, terwijl de CO-professionals van mening zijn dat hun instellingen het maatschappelijk belang behartigen en daarom recht hebben op publieksmiddelen. Zij proberen de door hen gewenste positie te veroveren door de maatschappelijke relevantie van hun instelling te onderstrepen. Daarbij wijzen ze het culturele en sociale assimilatiebeleid af en benadrukken ze het belang van een inclusieve culturele identiteit.

Positietoewijzing en positieverwerving kunnen zowel negatief als positief bijdragen aan inclusieve culturele burgerschapsvorming. Positieverwerving werkt positief wanneer het publiek actief deelneemt aan cultuurparticipatie. Maar als mensen zich voornamelijk blijven oriënteren op hun land van herkomst, zich van de samenleving afwenden of geneigd zijn een cultureel exclusieve identiteit na te streven, pakt positieverwerving negatief uit.

Een negatief effect van positietoewijzing ontstaat wanneer de buitenwereld verwacht dat CO-professionals commerciële ondernemers worden of dat ze assimilatie bij hun publiek moeten stimuleren. CO-professionals willen juist aanspraak maken op culturele middelen en in het kunstenplan opgenomen worden en benadrukken daarbij dat inclusief cultureel burgerschap het algemeen maatschappelijk belang dient. Wanneer de overheid die rol onderkent, kan er een positief effect uitgaan van positietoewijzing, in de zin dat de overheid middelen vrijmaakt voor cultuurparticipatie door publiek met een migratieachtergrond.

Feit is dat CO-professionals in de cultuursector een factor van betekenis zijn geworden. Een voorbeeld hiervan is het maatschappelijke debat over de dubbele nationaliteit. Het nationalistische betoog binnen het burgerschapsdebat is dat zo'n dubbele nationaliteit ware integratie in de Nederlandse samenleving belemmert. CO-professionals daarentegen propageren met hun programma-aanbod dat een inclusieve identiteitsconstructie zoals de dubbele nationaliteit niet hoeft te leiden tot een problematische loyaliteit. Door inclusieve culturele burgerschapszin als definitie te gebruiken laten CO-professionals zien dat de huidige burgerschapsvorming vanuit verschillende culturele referentiekaders kan plaatsvinden.

Uit mijn onderzoek blijkt dat de overheid niet meer als enige partij de macht heeft posities toe te wijzen. Dat is goed te zien zodra CO-professionals aanspraak maken op culturele middelen. Dan ontstaat een arena waarin een onzichtbare machtsstrijd tussen positietoewijzing en positieverwerving plaatsvindt. In deze arena pakt het middenklasse publiek met zijn eigen leefstijl ook een eigen positie: het wil de verworven maatschappelijke positie behouden en eist van de CO-professionals en de overheid om daarvoor op te komen. Door deze nieuwe verhoudingen tussen positietoewijzing en -verwerving zijn de machtsverhoudingen genivelleerd. Elke partij heeft een deel van de macht en de afhankelijkheid is minder eenzijdig.

Competenties voor CO-professionals

Voor hun programmering en het organiseren van concerten en bijeenkomsten, is kennis en inzicht in kunst, cultuur, geld en ruimte nodig. Maar om ook

burgerschapsvorming te bevorderen is meer nodig. De CO-professional moet kennis van en inzicht hebben in de cultuur van het publiek om zich te kunnen profileren en het maatschappelijk belang van burgerschapsvorming kunnen verwoorden in een maatschappelijke visie. Verder zijn een open en reflectieve houding en cultureel ondernemerschap nodig. Dit laatste vraagt onder meer om kunnen netwerken (omwille van fondsenwerving bijvoorbeeld) en samenwerken.

Uit mijn onderzoek blijkt dat deze drie soorten beroepscompetenties – maatschappelijke visie, reflectie, ondernemerschap – voor de CO-professionals een cruciale rol spelen in hun werk. De diverse gesprekken met hen maken duidelijk dat professionele beroepsbekwaamheid pas betekenis krijgt wanneer de maatschappelijke context centraal staat en ze een wezenlijk verschil kunnen maken voor hun publiek.

Nadat ik beschreven had hoe CO-professionals werken aan burgerschapsvorming en welke competenties ze daarbij inzetten, bleef ik achter met een gevoel van onbehagen: er miste nog iets essentieels in de beschrijving. Mijn conclusie is dat naast beroepscompetenties ook de persoonlijke drijfveren van CO-professionals een belangrijke rol spelen in de mate waarin ze succesvol zijn in het bevorderen van cultureel burgerschap. Ik heb dat de X-factor genoemd. Om deze nader te duiden gebruik ik het concept 'getuige zijn'.

De professionals uit de drie cases komen uit de doelgroepen waar zij in de praktijk mee werken, dan wel voelen zich sterk met hen verbonden. Zij hebben zelf ervaren hoe belangrijk het is voor hun maatschappelijke positie om in een pluriforme samenleving inclusief cultureel burgerschap te omarmen. Ze zijn kortom persoonlijk en maatschappelijk betrokken bij hun werk en daardoor kunnen ze op een constructieve manier individuele ervaringen verbinden aan het algemeen belang.

De getuige is in dit geval geen vertegenwoordiger van een maatschappelijke groep in een corporatieve vorm en bezit geen formeel gezag. De CO-professionals hebben in hun relatie met het publiek gaandeweg een bepaalde vorm van sociaal en cultureel gezag ontwikkeld. Getuige zijn is een persoonlijke vaardigheid, maar wel eentje die (aan) te leren is. Daarvoor moet een CO-professional investeren om het vertrouwen van het publiek te winnen. Van daaruit kunnen ze moreel gezag opbouwen en een rol krijgen binnen een gemeenschap. Het hebben van een migratieachtergrond is geen voorwaarde, sterker, is onvoldoende om getuige te kunnen zijn. De band met het publiek is ook door intensief contact en een sterke belangstelling te ontwikkelen. Voormalige directeur van het Amsterdamse Fonds voor de Kunst, Clayde Menso, typeert in een interview de CO-professionals als volgt: 'Om met succes te kunnen werken aan cultuurparticipatie hebben CO-professionals

een sterk zelfvertrouwen, passie en overtuigingskracht nodig. Zij moeten wendbaar zijn en kunnen laveren tussen verschillende culturele belangen.’

Door een tijdlang mee te lopen in de dagelijkse praktijken van de CO-professionals heb ik vastgesteld dat zij bepaalde waarnemingen doen, hierop reflecteren en vervolgens hiervan getuigen tegenover het publiek en de samenleving. De rol van getuige houdt ook in dat CO-professionals in actie komen wanneer zij misstanden waarnemen. Juist daarom hebben ze als maatschappelijke getuige naast vakinhoudelijke en beroepsmatige kennis en inzichten ook moreel gezag nodig.

Besluit

CO-professionals zetten kunst en cultuur in om mensen met een migratie-achtergrond te helpen bij de ontwikkeling van cultureel burgerschap. Ze springen daarbij op de bres voor een pluriforme en inclusieve samenleving en het recht van elke burger op een eigen verhaal.

De drie door mij bestudeerde culturele instellingen werken aan het verbreden van de blik van hun publiek. Zo dragen hun activiteiten bij aan culturele zelfreflectie en een bredere, sociaal-maatschappelijke oriëntatie. De CO-professionals stimuleren de Turks- en Marokkaans-Nederlandse gemeenschappen om zich te verbinden met de samenleving. Niet door zich aan te passen aan de Nederlandse identiteit, maar door aan die samenleving hun eigen verhaal en identiteit toe te voegen.

Mijn onderzoek heeft laten zien dat deelname aan culturele activiteiten de ontwikkeling van het eigen verhaal ondersteunt. De CO-professionals bieden een tussenruimte, een veilige omgeving waarin tijdelijk de eigen etniciteit en de meerderheidscultuur op afstand worden gehouden, waardoor er mentale ruimte ontstaat voor het ontdekken van de eigen identiteit en het eigen verhaal. Hiermee kunnen mensen hun eigen positie in de samenleving verstevigen.

Dit vraagt specifieke competenties van de CO-professional. Ze moeten een reflectieve en maatschappijkritische houding hebben en succesvol zijn in netwerken en samenwerken (cultureel ondernemerschap). In mijn onderzoek heb ik laten zien dat er naast deze in de vakliteratuur en in mijn veldonderzoek gesignaleerde competenties nog iets extra's nodig is. Dat is wat ik de X-factor heb genoemd: een persoonlijke en maatschappelijke betrokkenheid bij het lot en de positie van het publiek. De CO-professional moet de rol van getuige willen spelen en als tussenpersoon fungeren tussen publiek en samenleving.

Sharog Heshmat Manesh werkt als cultuursocioloog aan de Hogeschool van Amsterdam. In zijn recente publicatie *Balanceren tussen publiek en politiek* analyseert hij de culturele burgerschapsvorming binnen de Turks- en Marokkaans-Nederlandse gemeenschap.
m.r.heshmat.manesh@hva.nl

Literatuur

Çankaya, S. (2020). *Mijn ontelbare identiteiten*. De Bezige Bij.

CBS. (2018). *Trends in Nederland 2018*. CBS.

Gazzah, M. (2008). *Rhythms and rhymes of life, music and identification processes of Dutch-Moroccan youth*. Amsterdam University Press.

Ghorashi, H. (2006). *Paradoxen van culturele erkenning. Management van diversiteit in Nieuw Nederland*. Vrije Universiteit Amsterdam.

Gowricharn, R. Postma, D. W., & Trienekens, S. (2012). *Geleefd burgerschap van eenheidsdwang naar ruimte voor verschil en vitaliteit*. SWP.

Heshmat Manesh, S. (2022). *Balanceren tussen publiek en politiek. De competenties van de cultureel ondernemende professional en processen van burgerschapsvorming*. SWP.

Janssen, S., & Verboord, M. (2022). 'Cultuur van en voor iedereen?' Culturele diversiteit en cultuurparticipatie in de migratiesamenleving. In R. Kleinmans, M. van Ostaijen, & K. Seibel (Red.), *De migratiesamenleving. Migratie en diversiteit als Gordiaanse knoop* (pp. 101-118). Boom bestuurskunde.

Keinemans, S. (2020). *Sociale integratie als wijkend perspectief. Pleidooi voor een atonale benadering van de sociale professie*. Zuyd Hogeschool.

Levitas, R. (1996). *The concept of social exclusion and the new 'Durkheimian' hegemony*. *Critical Social Policy*, 16(46), 5-20.

Lucassen, J., & Penninx, R. (1994). *Nieuwkomers, nakomelingen, Nederlanders. Immigranten in Nederland 1550-1993*. Het Spinhuis.

Mönnink, H. de. (2017). *Verlieskunde. Methodisch kompas voor de beroepspraktijk*. Bohn Stafleu van Loghum.

Oliver, K. (2001). *Witnessing. Beyond recognition*. University Of Minnesota Press.

Penninx, R. (1988). *Minderheidsvorming en emancipatie. Balans van kennisverwerving ten aanzien van immigranten en woonwagenbewoners 1967-1986*. Samson.

Pots, R. (2006). *Cultuur, koningen en democraten. Overheid & cultuur in Nederland*. SUN.

Raad voor Cultuur. (2012). *Cultuureducatie: leren, creëren, inspireren!* Raad voor Cultuur.

Rappaport, J. (1995). Empowerment meets narrative: listening to stories and creating settings. *American Journal of Community Psychology*, 23(5), 795-807.